

„EGY TISZTA MAGYAR VIDÉK SZERBIÁBAN”

Papp Richárd

Kutatásaimat az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének átfogó, *A Kárpát-medence magyarlakta települései és régiói* címet viselő NKFP-kutatás keretei között végeztem a délvidéki Zentán. Kutatási törekvéseim ezért az eddig a projektben kutatott kérdéskörökhöz kapcsolódva próbálnak meg továbbgondolható módszertani meglátásokat tenni. Kutatásaink olyan határon túli magyar kiségiókra irányulnak, amelyeknek kiségiókra egyes magyarországi (természetesen európai – elsősorban közgazdaságtani – teóriákra és példákra alapozva) elemzők szerint a jövő kontinentális társadalompolitikai (egyetlen működőképes) realitása lesz. E kiségiók gazdasági, politikai autonómítása hozhatja meg régióinkban is az etnikai konfliktusokkal terhelt kapcsolatok új aranykorát. Mennyire lesz így, mit hoz a jövő, nem tudhatjuk, ám az említett diskurzushoz úgy szólhatunk hozzá a legeredményesebben, ha bemutatjuk kutatott kiségióink megélt valóságtartalmait és (ezekből táplálkozó) jövőképeit.

Saját kutatásaimban ezért egyaránt megvizsgáltam az *intézményi szinteket*: felmértem, milyen intézmények léteznek a kiségió egy-egy településén. Interjúkat készítettem az önkormányzati, művelődési, oktatási, egyházi intézmények vezetőivel és más civil szerveződések, egyesületek irányítóival. Igyekeztem feltárni, mely szerveződés(ek), intézmény(ek) integrálják a közösség lokális-mikrotársadalmi életét, továbbá hogy versenyeznek-e vagy együttműködnek-e ezek egymással. Így feltárhatóvá váltak a sajátos lokális törésvonalak is, amelyek mentén a közösségi kultúra mélyebb összefüggésrendszereit is megérthetjük. Az egyház szerepének, a vallási tartalmaknak értékelése Zentán vagy Felsőhegyen olyan törésvonalakat mélyít el például a közösség csoportjainak életében, amelyek az etnikus és nemzeti tradíciók által teremtett szocializációs minták, értéktartalmak mentén vannak jelen, s amelyek mögött a Tito-korszak, illetve a mai viszonyok interetnikus stratégiáinak eltérően alkalmazott perspektívái állnak.

Az említett példából is láthatjuk, hogy e kérdések mélyebb jelentéstartalmait *a mindennapok élő kultúrájának* megismerése révén válhatnak értelmezhetővé. A mindennapi életben való jártasságunk ugyanis lehetővé teszi a helyi társadalmi rendszerek holisztikus megismerésével együtt az interetnikus kapcsolatok elemzését is. A mikrotársadalmi jellemzők a település etnikai arányainak olvasataiban is összehasonlíthatóvá válhatnak így. Izgalmas kérdés, hogy a több etnikus és/vagy felekezeti közösségből álló településen (az adott „ver-

senyhelyzet” okán) a gazdasági, kulturális élet is pezsgőbb és hatékonyabb-e, s hogy mindez növeli-e az egymás iránti toleranciát?

Ahhoz, hogy ilyen és hasonló (a helyi társadalmak mindennapi életének sajátosságaiból páratlanul adódó s így feltétlenül összehasonlítható) problémavilágokba bepillantást nyerhessünk, mélyelemzéseket készíthessünk, a lehető legtöbb időt kell eltöltenünk választott településeinken, részt kell vennünk a lokális rítusok, búcsúk, nemzeti ünnepek kiemelt eseményein, de a mindennapos „rezdüléseket” is ismernünk kell csakúgy, mint beszélgetőtársainkat, akiknek segítségével s akikkel együtt próbáljuk meg interpretálni a közösségi érték- és normarendszer, sztereotípiák, mentalitáskategóriák rejtett jellemzőit.

Az említett mikrotársadalmi jellemzők értelmezéséhez elengedhetetlen a tágabb etno- és szociokulturális kontextusokhoz kapcsolódó viszonyrendszerek elemzése is. Ismernünk kell a többségi társadalommal, állammal fennálló köz-igazgatási, gazdasági kapcsolatok, struktúrák, realitások jellemzőit s ezek helyi értékeléseit. Kutatásaimban ezért külön hangsúlyt kaptak a *Magyarországgal való kapcsolatok és ezek hatásai a lokális kultúra életére*. Az elmondottak tükrében fontos a magyar–magyar kapcsolatok lokális történéseinek dokumentálása, a helyi magyarság magyarságképeinek, Magyarországhoz kapcsolódó attitűdjeinek elemzése, a konkrét kapcsolatok feltárása a politikai, gazdasági, pályázati, intézményi, művelődési és egyéb kulturális rendszerek mentén. Párhuzamos elemzési szempont mindebben a kedvezménytörvény, valamint a millenniumi és más nemzeti ünnepek, rítusok szimbolikus-kulturális jelentőségének empirikus hatásvizsgálata.

Izgalmas kérdést vet fel ugyanakkor, hogy az EU-csatlakozás fényében a lokális (és nem európai uniós országokhoz tartozó) társadalmak mennyiben kötik a csatlakozásban rejlő esetleges lehetőségekhez való hozzájutás reményét Magyarország lehetséges „közvetítői” potenciáljához, és mennyiben próbálnak más utakon hozzájutni ezekhez. Ugyanakkor az adott közösségek jövőképeit is vizsgálhatjuk mindezek társadalmi realitásainak mögöttes tartalmaival, a migráció és asszimiláció, illetve a kulturális változások folyamatainak értelmezésével együtt.

Az eddig felvetett kérdésköröket végül a kutatásom középpontjában álló *kisrégiók „általános” valóságtartalmaihoz* próbáltam igazítani, hogy mélyebben kitűnjön: az illusztrált jelenségek mennyiben függenek össze a kisrégió életében, külön entitásokként kezelhetjük-e ezen településeket, s mennyiben lehet egyáltalán régióról beszélni esetünkben, milyen együttműködési lehetőségek, megvalósult kapcsolatok élnek e települések között, s mi a szerepe mindebben a kisrégió központjának. Minden korábban felvetett kérdéskört tehát a *kisrégiók regionális vonatkozásainak függvényében kell vizsgálnunk és értelmeznünk*.

Kutatásom módszere a fentiek figyelembevételével az *intenzív-empirikus te-repmunka*, hiszen a felvetett kérdéskörök részletesen és alaposan egy hosszú, aprólékos részt vevő megfigyelés által járhatók körül.

Ahhoz azonban, hogy mindezeket az összetett valóságtartalmakat és folyamatokat érzékletesen feltárhassuk, ismernünk kell az adott kisrégió történeti,

szociokulturális és lokális kontextusait. E tanulmány keretei nem teszik lehetővé kutatásom teljes bemutatását, erre a közös kutatást lezáró tanulmánygyűjteményben és egy önálló monográfia keretében teszek majd kísérletet. Ezért a jelen írásom célja, hogy bemutassam a zentai községet mint egy többségében magyarok által lakott szerbiai kistrégiót – jelezve a bemutatott sajátosságokból következő kérdéskörök interpretációs lehetőségeit.

Az általam kutatott kistrégió a Vajdaságban található. A Vajdaság ma Szerbia és Montenegró tartománya, amelyet Bácska (északi sávjának kivételével), Bánság és Szerémség történelmi régiói alkotnak. A Vajdaságban lakik a szerbiai magyarok nagy része. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után Bács-Bodrog, Temes, Krassó megyékből és Szerém megye két kerületéből az osztrák hatalom új közigazgatási területet szervezett „Temesi Bánság” és „Szerb Vajdaság” néven. Ezt a területet központilag kormányozták Bécsből 1849 és 1860 között. A Vajdaság elnevezést a szerbek ezután is megtartották, míg a magyar nyelvben tájfogalomként csak a trianoni döntés és a területnek a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz való csatolása után kezdett terjedni előbb Jugoszláviában, majd Magyarországon is. A Vajdaság megnevezés általánossá válását segítette elő Magyarország és Jugoszlávia későbbi szocialista államhatalmainak ideológiája is, mivel – hazánkban is – a korábban ugyanerre a területre alkalmazott Délvidék elnevezés „irredentának” minősült.¹ A Délvidék megnevezés tehát olyan történeti-politikai tájfogalom, amelynek tartalma koronként változott és változik.

A Délvidék elnevezésén a középkorban „alvidék”, majd „végvidék” értelemben a dél-magyarországi vármegyéket (Verőce, Pozsega, Szerém, Bács, Torontál, Temes, Keve), illetve a Dunán és a Száván túli bánságokat (Ozorai, Sói, Macsói, Szörényi) értették. Később, a 18–19. században a Bácskát és a Bánságot jelölte. 1918 után a Magyarországtól Jugoszláviához csatolt részeket nevezték Délvidéknek (Kósa–Filep 1983, 81–82). Terepmunkám helyszínén 1999-ben a Vajdaság elnevezés volt az elterjedtebb. Azonban később egyre többen a Délvidék elnevezést használták, kiemelve ezzel a régió magyar nemzethez való tartozását és elutasítva a régiónak az 1849–1860-ban, az osztrák abszolutizmus idején Szerb Vajdaságként ismert elnevezését. A Délvidék elnevezésén ebben az összefüggésben a vajdasági magyarság nemzetrészként való megjelölése értendő, amely elsősorban a nemzettudatot elmélyítő közösségi rítusok nyomán vált mára a kutatott kisebbségi kultúra köznyelvének és evidenciakészletének részévé. A Délvidék elnevezést vajdasági beszélgetőtársaim a többi, korábban Jugoszláviához csatolt nemzetrészek átfogó neveként is használják, de hangsúlyos és közérthető jelentéssel elsősorban a vajdasági magyar közösséget fedi. Ezért tanulmányomban én is egymás szinonimáiként említem a Vajdaságot és a Délvidéket, kitérve azonban a megnevezések sajátos jelentőségére, amikor a kontextus megkívánja.

A Vajdaságot alkotó Bácska, Bánság és Szerémség mindegyikében éltek magyarok a honfoglalás kora óta. A középkorban is, a Magyar Királyság része-

¹ Kósa–Filep 1983, 191–192.

ként, gazdag, sűrűn lakott területek voltak. A török háborúk alatt azonban e térségek magyar közösségei jórészt elnéptelenedtek, helyet adva a 16. századtól a török elől menekülő szerb közösségek migrációjának. A török uralom alól való felszabadulás utáni magyar migráció azonban csupán a 18. század harmincas éveitől kezdődött Bácskában, a Bánságban pedig – amely, mint láttuk, Bécsből kormányzott terület lett – még később, a 18. század hetvenes éveinek végétől indult meg, amikor a Bánság közigazgatásilag is visszakerült Magyarországhoz. Addigra pedig e területeken, elsősorban a Bánságban számottevő szerb és német népesség telepedett le. (A Szerémségbe csupán a 18–19. században költözött be a Dunántúlról és Bácskából kisszámú magyar népesség szórványközösségeket létrehozva.) Ráadásul a magyar közösségek Magyarország legkülönbébb területeiről költöztek erre a vidékre, így a más-más felekezetű és regionális háttérű közösségek lokális identitástudata késleltette egy közös regionális magyar identitás formálódását a Vajdaságban.²

A különböző falvak közösségei így megőrizték saját otthonról hozott csoportidentitásukat, amelynek a mai napig is jelentősége van életükben.³ A magyarság folyamatos interakcióban volt a velük együtt élő népekkel, elsősorban a szerbséggel és a németséggel, de több helyen a Vajdaságba (főleg a Bánságba) költözött horvát, ruszin, román, bolgár, cseh etnikumokkal is. A vajdasági magyar kultúra így magában hordozza az egyéb etnikumoktól átvett értékeket, s az együttélés során interetnikus kapcsolatrendszer alakult ki. Mint tudjuk, mindez elsősorban a magyar–szerb együttélésre vonatkozik, de e viszonyrendszer is állandóan változik, hiszen a trianoni döntés óta folyamatos a migráció Szerbia déli részei, Montenegró, valamint Bosznia, Horvátország és Koszovó irányából – utóbbi három államból elsősorban az elmúlt másfél évtized háborús időszaka alatt volt tömeges az elvándorlás. Ezzel párhuzamosan zajlott le a magyar kisebbség tömeges elvándorlása a Vajdaságból. Mindez a legújabb statisztikai adatok tükrében is⁴ a vajdasági magyarság lélekszámának csökkenését jelenti.

Míg a trianoni döntés előtt 1910-ben az 1,5 millió vajdasági lakosból 420 ezren (28%) magyarok voltak, addig 1991-re a 2 millió lakosú Vajdaságban 341 ezerre (17%) csökkent a számuk. 2002-re pedig a 2 milliós összlakosságból csupán 290 ezer fővel (14%) számolhatunk. Mindez arra a lélektani háttérre és veszélyeztetett kisebbségi létre is utal, amelynek mélyebb tartalmait a Zenta és Bácsfeketehegy életéből vett példákkal kívánom bemutatni. Mindkét közösség Észak-Bácskában fekszik, s ez etnikus kultúrájukat is meghatározza. Bácskában ugyanis a vajdasági magyarság közel 75%-a él (a Bánságban körülbelül 24%, míg a Szerémségben 1%).⁵ Ezen belül Bácska körülbelül 1 millió lakosából 288 ezer a magyar, s ebből 230 ezer Észak-Bácskában él.⁶ Ez azt je-

² Vö. Kósa–Filep 1983, 59–61; 63–66; 178–179.

³ Vö. Hegedűs 2000, 603.

⁴ Vö. www.htmh.hu

⁵ Vö. Hódi 1989, 562; Göncz 1999, 39.

⁶ Mirmics 1990, 20; Göncz 1999, 40.

lenti, hogy (a közép-bánsági térséggel együtt, amely viszonylag összefüggő területet alkot az Észak-Bácskával) a vajdasági magyarok 86%-a él itt. Ennek köszönhető, hogy több észak-bácskai községben – így a Tisza mentén is – a lakosság többségét teszik ki a magyarok. Ezeknek a közösségeknek egyike Zenta is, ahol a magyarok körülbelül 80%-os többséget alkotnak.

A középkori Zenta a honfoglaló magyarok egyik téli szálláshelyéből formálódott állandó településsé a 12. század folyamán a Sente-Mágoecs nemzetség birtokaként. Valószínűleg első hűbéruraira emlékezik a város a maga elnevezésében is, melynek első írásos említése 1216-ban fordul elő. A 14. század második felében már a budai káptalan tulajdonaként szerepel az okmányokban. Ennek köszönhetően a tatárjárás során elpusztult Zenta a 15. század közepéig virágzó mezővárossá fejlődött. 1506-ban kapta meg Zenta II. Ulászlótól a szabad királyi város rangját. 1542 végén azonban – Szeged elfoglalása után – a szegedi szandzsák, illetve náhije egyik helyőrségként bevonták a török közigazgatásba. A túlélőknek csupán töredéke maradt itt. Ugyanekkor kezdődött meg a szerb migráció: a beköltöző szerbek kiegészítő katonai szolgálatba szegődnek.

A következő évtizedekben a bácskai Tisza-vidék az újabb török hadjáratok felvonulási-visszavonulási területévé vált, ami bizonytalanná tette a megélhetést, így Zenta gazdasági-társadalmi élete is stagnált a másfél évszázados török hódoltság alatt. Ennek az állapotnak éppen Zenta közelében vetett véget a egyes nemzetiségi összetételű osztrák had 1697-ben. A karlócai béke (1699) megkötése után Zenta is az újonnan megszervezett Tiszai határőrvidék része lett. Ekkor túlnyomórészt szerb határőrök lakták.

A 18. század közepén került sor a határőrvidék átszervezésére, amely során a szerbek tömegesen vándoroltak el, és helyükre nagy számban érkeztek magyarok és szlovákok, így a 18. század végéig teljesen megváltozott a település lakosságának etnikai-vallási összetétele is. 1751-ben Mária Terézia rendeletének köszönhetően Zenta kiváltságos mezőváros lett. Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc véres zentai eseményei azonban nemcsak anyagi károkat okoztak, hanem hosszan tartó, traumákkal telített bizalmatlanságot is szítottak itt élő magyarok és szerbek között. A forradalmat követően viszont 1861-ben (véglegesen 1873-ban) Zenta rendezett tanácsot kapott, és így a Tisza-vidék legjelentősebb központja lett.

Zenta városiasodását és polgárosodását az első világháború, majd az azt követő általános gazdasági-társadalmi depresszió, valamint az új állam, az Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kedvezőtlen nemzetiségi és agrárpolitikája szakította meg. A 30-as évek derekán ennek ellenére gazdasági fellendülés volt tapasztalható.

A második világháború idején lejátszódó tragikus események azonban Zentát sem hagyták érintetlenül: áldozatul esett a zentai zsidóság, majd a háború után sok magyar is áldozatul esett a megtorlásoknak, s mindez negatív hatást gyakorolt az interetnikus kapcsolatok alakulására.

A háború utáni Jugoszlávia szocialista-tekintélyelvű visszasságai – mint részletesen látni fogjuk – alapvetően meghatározzák ma is a zentaiak életét.

Mindezt tovább traumatizálta, rontotta az 1990-es évek háborús légköre, több család elvándorlása is. Mindennek ellenére Zenta a vajdasági magyarság egyik művelődési központja maradt, és az etnikus arányok sem változtak meg jelentősen. A 2002-es népszámlálás szerint a városnak 20 302 lakosa van, ennek 78,12%-a magyar.⁷

Felsőhegy Zentától nyugatra, mintegy négy kilométerre fekszik a Zenta–Orom vasútvonaltól délre. Az újabb települések közé tartozik, mivel a török pusztítás után sokáig lakatlan terület volt. Telepesei főleg Dorozsmáról és Felső-Megyerről jöttek, szőlővel, gyümölcsfákkal ültették be a magaslatot. Éppen ezért először Felsőszőlőhegy volt a neve a helyi szájhagyomány szerint. Amikor a filoxéra kipusztította a szőlőt, a település neve is megrövidült, csak a Felsőhegy névalak maradt.

A kis számú szerb nemzetiségű lakos főleg a Kolónia nevű különálló településen él, melyet a Montenegrből ide költözött telepesek építettek fel az állam támogatásával 1921-ben. A lakosok száma a 2002-es népszámlálás szerint 1889 (a magyarok százalékaránya: 97,14%).

Tornyos település Észak-Bácskában, a Zenta–Topolya közötti műút két oldalán terül el. Központja a Zenta–Topolya és a Tornyos–Szabadka közötti utak kereszteződésénél van. Magába foglalja Zenta község határának északnyugati részét, a Híres-sori, Slavniã-sori és völgyparti, egykor sűrűn lakott és virágzó tanyavilágát, amely az utóbbi évtizedekben rohamosan elnéptelenedett. Nevét a szájhagyomány szerint a messze elnyúló síkságon már távolról látható, török dúlás előtti templomtornyáról kapta.

Tornyos neve az okiratokban 1479-ben tűnik fel először. A karlócai béke után szervezett határőrvidékbe tartozott Tornyos is. A tiszai határőrvidék felszámolása után, 1751-ben magyar nemesi rangot nyert szerb határtisztek (grancsárok) kaptak itt kúriákat.

A település infrastruktúrája a 19. század végén kezdett kiépülni párhuzamosan a helyi társadalom gazdasági megerősödésével. 1913-ban gazdakört is alakítottak. Ennek ellenére villamos áramot csupán 1952-ben kapott a falu, vízvezetékét pedig 1966–67-ben.

A legutóbbi, 2002. évi népszámlálási adatokat az 1991. évi állapottal összehasonlítva a következő képet kapjuk: 1991-ben 1908, míg 2002-ben 1766 lélek – magyarok és cigányok – lakott itt (a magyarok százalékaránya: 82,22%).

Kevi Zentától délnyugatra terül el kb. 25 km távolságra. A 16. századi iratokban Csongrád megyéhez tartozó településként szerepel, amely közel fekszik a Tiszához és Zentához. A török defterekben nem találkozunk Kevi névvel, feltételezhető, hogy teljesen elpusztult.

Kevi település is a múlt század végén kezdett gazdaságilag megerősödni, azonban erőteljesebb fellendülés csupán a második világháború után észlelhető. Villamos áramot is csak 1953-ban kap, a vízvezetékét pedig 1967–68-tól kezdték építeni. Lakosai földműveléssel foglalkoznak. A 2002-es népszámlálás adatai szerint számuk 887 (a magyarok százalékaránya: 96,96%).

⁷ Vö. *Zenta monográfiája*; www.kapocs.org

A múlt század negyvenes éveinek végén Vajdaság-szerre új települések létesülnek. Az egyik ilyen a Zentától (Topolya irányában) 14 kilométerre levő Bogaras. A 2002-es népszámlálás adatai szerint a lakosság lélekszáma 724 (a magyarok százalékaránya: 80,11%).

A község településeinek ismertetéséből kitűnik, hogy kutatott közösségeim életét alapvetően határozza meg a magyarsághoz való tartozás, hiszen mind a települések etnikai arányai, mind a történelmi tapasztalatok alapján a lakosság a magyarsághoz való tartozást evidenciaként éli meg. A magyarsághoz való tartozás meghatározza az általam kutatott régió közösségeinek interetnikus stratégiáit, identitás szerkezetének állami, illetve nemzeti kötődéseinek sajátosságait és ezzel együtt lokális kultúráit.

Egyik beszélgetőtársam így foglalta össze mindezt: „*Látod, ez itt, ez a Zenta itt tiszta magyar vidék Szerbiában. Ez mindenkinek világos, ezt a szerbek is tudják. Ezért is akartak itt mindig is megbontani minket.*”

Az interjúalanyom által említett „megbontás” magára Zenta község közigazgatási jellemzőire utal. A korábbi államformából, Jugoszláviából örökölt közigazgatási struktúra alapvető területi egysége ugyanis a község. A községhez tartozik egy város vagy nagyobb település és néhány közeli falu. A községeket magába foglaló nagyobb közigazgatási egység a körzet. A szerbiai körzetek kialakítása a két világháború közötti Jugoszláviában indult meg, s e gyakorlatot a szocialista Jugoszlávia is átvette. A körzetek kialakításánál az államhatalom etnikus stratégiái jelentették az elsődleges szempontot, ennek megfelelően Zenta többségi magyar lakta községét is (Magyarkanizsával és Adával együtt) a szerb többségű Kikindához csatolták, hogy megelőzzék egy esetleges magyar autonómia vagy másfajta erőteljesebb magyar érdekérvényesítő lokális mag kibontakozását, s így elkerüljék a későbbiekben a köztársasági képviselő-választási eredmények többségi szempontból negatívnak számító következményeit. Ennek következtében az intézményes és kulturális kapcsolatok is nehezebbé váltak a többségben magyarok által lakott kiserégiók között. Egyik beszélgetőtársam a következőképpen értékelte mindezt: „*Mindent szétszabdaltak, amit szét lehetett rombolni, hogy egyáltalán a természetes kapcsolatok megszűnjenek.*”

Az alábbi példa is jól érzékelteti a törekvést, amelynek során az észak-bácskai, többségben magyarok által lakott községek egy kivételével külön szubrégiót próbáltak létrehozni a Vajdaságban. Zenta polgármestere így számolt be erről:

„*A szerbiai önkormányzati törvény lehetővé teszi, hogy az önkormányzatok valamiféle közösséget alkossanak, valamiféle társulást csináljanak bizonyos célukért, vagy valamilyen feladatok ellátása érdekében lehet különféle társulásokat és egyesüléseket létrehozni az önkormányzatok közt, ezt a jogot megadja, még a miloševići időszak törvénye is megadta.*”

Mi meg akartuk csinálni ezért a kilenc önkormányzati együttműködésünket. Nemcsak Tisza-mente volt ez, hanem Szabadka, Kanizsa, Törökkanizsa, Topolya, Zenta, Csóka, Kishegyes, Ada, Becse. Hogy mi csinálunk egy észak-vajdasági szubrégiót. Hogy már ilyen európai fogalmakban is gondolkodjunk. Most itt az egészben az volt a trükk, hogy ezt azért akartuk megcsinálni, mert a vajdasági ma-

gyar pártoknak régi elképzelése, hogy egyfajta nemzeti autonómiára is kell törekedni, területi autonómiára, nemcsak a személyi elvű autonómiára, hogy az egyén azt válassza meg és olyan nemzetiségűnek vallja magát, amilyennek akarja, mint egy normális polgári demokráciában, hanem legyen egy területi autonómiánk is a tartományi autonómián belül. Tehát a Tisza mentén a szubrégiós ötletünk.

Attól lett volna ez szubrégió, hogy azt mondják, azt mondták, hogy valójában a Vajdaság az eurórégiókon belül a Duna–Körös–Maros–Tisza mente. Ennek a régióknak a Vajdaság az egy része, a résznek a része meg csak legyen egy szubrégió, amelynek van egy bizonyos összetartozása. Ennek a térségnek gazdasági és egyéb összetartozásai is vannak, van egy nemzeti összetartó ereje is, magyar többségű ez a körzet. Ezt ezeregy felől, ezerféleképp tépték és támadták. Erről nagy viták voltak. A szerb sajtó mindig úgy magyarázta a legegyszerűbben, hogy általában azok támadják ezt a szubrégiós elképzelést, és azok támadnak minden kisebbségi autonómiai törekvést, akiknek maguknak a lelkiismeretük nem tiszta. Mert azok a pártok, azok a szervezetek, akik az autonómiának ilyen formáit támadták, azoknak általában az volt a legnagyobb gondjuk, hogy amikor ők szerb autonóm körzetekről beszélnek, sosem azt értették alatta. Mert itt arról volt szó, hogy amikor ők autonómiát mondtak, nem azt gondoltak. Se a szerb krajinák létrehozásánál, se a boszniai Szerb Köztársaság esetében. Mert végül is sikeresen zárult az egész akció. Annyira sikeresen, hogy utána még Koštunica, a koszovói szerb önkormányzatok nemzeti alapú tömörülésén is gondolkodtak.

Mégsem lett belőle igazán semmi, mert a politikai akarat nem diktálta úgy. Szabadkán a képviselő-testület elvetette az ötletet. Topolyán nem is tűzték napirendre. Volt egy-két jó kezdeményezésünk, ami sikerrel járt, ami a legszebb viszont, hogy Törökkanizsa, ahol a magyarság egyharmada a lakosságnak, ott a demokrata párti önkormányzat egyértelműen azt mondta, hogy támogatja az ötletet, és együtt akar működni. Megcsináltuk az önkormányzatok komputerhálózatait, minden önkormányzatot fölszereltünk, és megpróbáltuk egymással kompatibilissé tenni. De ez sem dolgozik, mert egész Szerbiában nincs meg az ilyen hálózat. Állítom, hogy az önkormányzatok legalább negyede mai napig e-mail cím nélkül dolgozik. Nincs számítógépes elérhetősége. Mai napig a minisztériumoktól faxon kapunk meg mindent. Itt még ezért balkáni dolgok üzemelnek. Viszont nekünk itt Vajdaságban nagy előny, hogy mi mindig másfelé kacsingattunk, tehát európaibb része voltunk mi a Balkánnak. Minálunk mindig jobban álltak a dolgok, mint másutt. Néha úgy röstelltem is emiatt magam, mert Zenta és Kanizsa volt az adófizetői fegyelem tekintetében az első Szerbiában. Ezt elemezgetve rájöttem, hogy itt egy nagy baj van. Itt nálunk a török 150 évig itt volt, de a Balkánon 500 évig. És ami az államtól származik, az jó nem lehet. Ez a felfogás a mai napig be van ivódva. És ahol tudom, ott csapjam be a saját államomat. Itt pedig az állampolgár azt várja el, ami a Monarchiában normális volt, ha én mindennek eleget teszek, akkor engem a saját államom megfelelően segítsen.”

Az elmondottakból láthatjuk, hogy az Európai Unió intézményrendszerei, működési mechanizmusai hatással vannak a vajdasági magyar önkormányzati intézmények stratégiáira, útkereséseire is. Mindez megfelel az itt élők identitáskategóriáinak is, miszerint – ahogy beszélgetőtársam fogalmazott – „mi

mindig az európaibb része voltunk a Balkánnak”. Az idézett interjúrészlet azonban az itt élők szociokulturális környezetének kettős kontextusára is utal. Ugyanis míg a Tisza mentén élő, Törökkanizsa kivételével, magyar többségű önkormányzatok eurokonform szubrégió megalkotására, sajátos területi autonómia kialakítására törekedtek – kiegyenlítve a meglévő közigazgatási struktúra igazságtalanságait és fékező hatásait –, addig a többség felől „*támadták és tépték*”, s végül ellehetetlenítették ezt a próbálkozást. S mindennek komplex voltára utal, hogy nem a többség vagy az állam tiltotta meg e kezdeményezés létrejöttét, hanem egyes magyar többségű önkormányzatok zárkóztak el a megvalósítás véghezvitelétől. Mindez pedig Zenta „*tiszta magyar*” presztízsét tudatosította az itt élők körében, hiszen – ahogy egyik interjúalanyom fogalmazott az eset kapcsán – „*megint megmutatkozott, ki vállalja föl a magyarságot, és kire lehet itt a magyar jövőt építeni*”. A fenti kontextusok meghatározzák Zenta község magyarságának jelen és jövőbeli helyzetét:

„*A nagy balkán egyenlősdiben oda jutottunk, hogy ott, ahol éppen a fülük botját nem mozdítják, sőt, ott vágnak át mindenkit, ahol tudnak, az a térség is ugyanolyan elbírálásban részesül, mint mi. Sőt, mi még fejlett régióknak vagyunk tekintve, és emiatt még hátrányos helyzetünk van. Tehát egy dél-szerbiai sokkal nagyobb előnyöket élvez, ott akár egy 70–80%-os állami támogatásra is jogosult, míg nálunk 20–30%. Ezek az arányok azok, amelyek az embert elkeserítik és elkedvetlenítik. Mondjuk, egy államvezetés szintjén el tudom fogadni azt, hogy egységében tekintjük az egész országunkat. De ha az állampolgár eleget tesz állampolgári kötelezettségének, azt kellene értékelni. Itt a legnagyobb gond, hogy nem a nyugat-európai hazafiság fogalma dominál, ahol nem az számít, hogy kinek mekkora a szája, mekkora hülyeségeket tud mondani, és mekkora mellénnyel veri a mellét, hogy ő micsoda hazafi, hanem, hogy ki hogyan tesz eleget az adófizetői kötelezettségének. Ezeket általában el szokták hallgatni, felejtetni, és nem veszik figyelembe.*

Most a mi kis szubrégióinkra visszatérjek, ne filozofáljak annyit, a lényeg az, hogy a kis szubrégióinkba pedig volt néhány projektünk, sőt van is projektünk. Regionális szeméttelépben gondolkodtunk és gondolkodunk még mindig.

A kapcsolatok is megmaradtak. Ez úgy néz ki, hogy papírforma szerint nincs aláírt együttműködésünk, de Kanizsa elsőként fogadta el ezt a kezdeményezést. Zenta, Becse, Csóka, Törökkanizsa, Kishegyes, tehát heten elfogadtuk a kilencből.

Mi összejárunk. Van egy magyar körzeti önkormányzatiságnak nevezett kis fórumunk, havonta egyszer összeülünk, és ott megvitatjuk közös ügyeinket. Ebbe sok minden belefér. A tanyaszínháztól a regionális szeméttelép kidolgozásáig. Vagy épp, hogy a Durindó és Gyöngyösbokréta mégiscsak nemzeti közügyünk, és akkor ezekről közösen gondolkodjunk, hogy hogyan miképp is csináljuk, hogy ez reprezentáljon.

Csak az a baj, hogy itt az önkormányzathatárok furcsán lettek meghúzva. A Tisza mente elég homogén magyarlakta rész, de Szabadka sem elhanyagolható. Mi ezért igyekszünk mindig Szabadkába és Közép-Bácskát is belevéve gondolkodni, mert ha mi még elkezdenk ezen a kis térségünkön, tehát ezt az ún. észak-vajdasági részt nem szabad még további részekre szabadalni, tehát nem lenne szerencsés ez az észak-vajdasági kis részünket tovább szabadalni, mert ez itt tömbmagyarságnak

számít. Függetlenül attól, hogy Szabadkán 38–40% csak a magyarság, Szabadkát még mindig a tömbmagyarság központjának tekintjük, de azzal, ha mi is odacsatlakozunk, tehát így mindenestül tudunk mi dominálni. Most akarva, nem akarva, hogyha az ember nagyon borúlátó, akkor be kell látni, hogy Újvidéken már régóta nincsen már magyar többség. Kikindán szinte sose nem is volt magyar többség. Ott van akkor még nekünk Zombor, ahol megint csak rosszul állunk, és Szabadka. Ezek a települések behatárolják az általunk lakott vidéket, és jól körül is fognak bennünket, és szép lassan úgy fel fogunk morzsolódni, hogy tényleg Zenta még húzhatja talán 50 évig mint magyar település, hacsak az Európai Unió be nem köszönt. Vagy rá nem telepszik az Európai Unió Szerbiára, mert Szerbia oda nem fogja magát bevonzolni.”

Zenta tehát – a község vezetője által a regionális-politikai életben is vállalt módon – egyik bázisa a vajdasági „tömbmagyarság” mikrotársadalmának. Ezért a fent említett szubrégións struktúrát is igyekszik életben tartani a többi „magyar körzeti önkormányzatiság” havi fórumán részt vevő és tapasztalataikat kicserélő közösségekkel. E közösségek és így Zenta magyarságának a jövője is csupán egy nagyobb, összefüggő észak-vajdasági „összetartásban” képzelhető el hosszú távon, hiszen még Zenta is legfeljebb „ötven évig húzhatja” a jelenlegi állapotok fennmaradásával. Tanulságos látni, hogy az idézett polgármester ezeknek az állapotoknak megváltozását is az Európai Unió segítségétől várja, ahová – ahogy az imént is olvashattuk, s ahogy egy másik beszélgetőtársam is megfogalmazta – „mentalitásában és kultúrájában is mindig tartozunk”.

Az utolsóként idézett borúlátó megjegyzéseket támasztja alá a közigazgatási intézményrendszer állami megteremtésének a hatása a magyar kulturális rendszerek életére is. Erre mutat az államilag konstruált közösségi felépítés és a hagyományos etnikus struktúrák különbsége a mindennapok kulturális gyakorlatában. A Tisza mentén élő katolikus magyarság tradicionális egyházi szervezeti felépítése például nem felel meg a világi közigazgatási rendszernek.

Mint korábbi könyvemben is rámutattam, a katolikusságnak meghatározó a szerepe a helyi magyarság életében és identitásában (Papp 2003a). A hagyományos egyházi intézményrendszer és az államilag létrehozott új szervezeti egységek újabb példáját jelenti a korábban bemutatott „megbontási” szándéknak.

Így látja mindezt az egyik egyházi vezető a községben:

„Tehát a közigazgatás és az egyházi rendszer eltér egymástól olyan módon, hogy a szabadkai egyházmegye fel van osztva esperesi területekre. Van a Tisza menti főesperesi terület és a Duna menti településeknek a beosztása. 6-8 plébánia tartozik egy esperesi kerülethez, és ott a papság, annak a plébániának a papsága, havonta kötelezőleg találkozik.

Most a Zenta községhez tartozó Zenta és Kevi alakít egy esperesi kerületet. És habár Tornyos közigazgatásilag Zentához tartozik, de viszont esperesi kerületileg van Csantavér, Tornyos, Gunaras, Kavilló, Kishegyes, Topolya. Meg van ez bontva, de ugyanígy az életünk is így ment.

Nem is volt szabad, hogy a templomba is énekeljük. [...] van egy imakönyvünk, amit a bánsági püspök adott ki, át kellett írni az éneket, Boldogasszony

anyánk és Magyarországról édes hazánkról, azt abba nem lehetett úgy, át kellett írni. Tehát a magyar mint olyan, az ki lett hagyva. Az »árva magyarok«, az is el lett tusolva, az sem volt kedves annak az idősebb nemzedéknek, akik énekeltek eredeti formában, a fiatalabbak még nem is ismerték. Viszont ma jobban-jobban bekapcsolódtak, élve azzal, hogy az is a miénk. Vagy az, hogy »áldd meg Isten a magyart« – volt olyan eset, hogy itt a templomban is ilyen vegyes ünneplés volt. Ugyanakkor ne értsed félre, a többitől nem akarjuk elvonni se a Jóisten áldását, se az ő nemzeti hovatarozását vagy önérzetét, hanem azt is becsben tartjuk.»

Láthatjuk mindebből, az egyház és a lokális intézményi eltérések hatása ugyanolyan megítélés alá kerül, mint a vallási élet magyar jegyeinek, jelentéseinek negligálása. Emellett azonban azt is láthatjuk, hogy az esperesség belső élete folyamatosan működik a helyi magyarság életében. Láthattuk továbbá, hogy a meg nem valósult szubregió önkormányzatainak havi rendszerességű tapasztalatcseréi mellett az egyházi élet plébániái is ugyanilyen rendszerességgel találkoznak évtizedek óta.

Mindkét példa arra a sajátos jelenségre mutat rá, miszerint az állami-közigazgatási struktúrákkal párhuzamosan működnek, élnek a tradicionális, kulturális, etnikus alapon létrejövő intézmények. Mint a kutatás későbbi feldolgozásából ki fog derülni, ugyanez a helyzet a művelődés, a gazdaság, az iskoláztatás és a kultúra szimbolikus, rituális jelenségek köreiből is. S bár ez az állapot – lényegét tekintve – immár évtizedek óta tart, hosszú távú jövője elképzelhetetlennek tűnik.

Az elmondottak alapján felmerül a kérdés, hogyan épül fel, hogyan szerveződik Zenta község élete a bemutatott sajátos kontextus által meghatározott mindennapok világában?

A község politikai vezetője így beszél e kérdésről:

„A községi rendszert az első világháborútól nálunk így találták ki. A vajdasági magyar terminológia ezt községnek nevezi, valójában egy kis járásnyi terület. Zenta specifikus helyzetben van a többi helységhez képest, a többi önkormányzathoz képest a környezetünkben. Mert nálunk maga a város 20 000 lakossal bír; míg az összes, mind a négy kistérségünk, öttel se. Tehát ebből a szempontból tényleg központja vagyunk ennek a kistérségnek. Egész más a helyzet mondjuk Kanizsán, ahol két majdnem hasonló nagyságú település van, mint Horgos és Kanizsa. Mind a kettő 10–15 000 lakos körüli település, és a szórványban majdnem megint van 10 000 lakos. Nálunk ez egyszerűbb, nálunk mindenféleképpen ez egy központosított rendszert jelent. Létrehoztuk 2000-től a helyi közösségeket. Helyi közösségek gyakorlatilag azok a települési önkormányzatok, amelyek a helyi tervezés és szervezés szintjét jelentik. Igazán ők döntenek el, hogy helyben mely utcákat, miként, hogy csinálják. Hogy organizálnak, hogy fejlesztik az infrastruktúrát. Mi pedig központilag osztjuk le erre az eszközök hányadát, vagy van nekik saját jövedelmük, helyi adójuk, helyi járulékok, amelyből ők fejleszteni tudnak. Most, ha megnézzük, akkor ebben dönthetnek. Az önkormányzati választások viszont a község szintjén, tehát a járás szintjén zajlanak. Én úgy érzem, hogy ez jó abból a szempontból, hogy az önkormányzatnak kutyája kötelessége, a mindenkorai önkormányzatnak minden települését eltartani és megtartani, és mindenütt egy kicsit fejleszteni.

ni. Más szempontból viszont ez nagyon rossz, mert egy bogarasinak vagy tornyosinak vagy kevinek esélye sincs arra, hogy itt az önkormányba igazán labdába rúgjon, és itt valamit csináljon. Tehát mindenféleképp itt egyfajta fölülről diktált leosztás van. Ezért mondom, más településeken, ahol a sok faluban is annyian laknak, mint magában a településen, vagy van még egy település, amelyikben megint csak sokan laknak, ott mindjárt más a leosztás. Itt a kicsik inkább föltekintenek, és ők sokat várnának tőlünk. A másik baj viszont az, hogyha a zentaiakat kérdezem meg, ők meg amiatt kajabálnak, hogy miért költjük mi a zentaiak pénzét ki a falura. Van itt egy oda-vissza dobálódzás, de ez nem annyira kifejezett, mert ha megnézzük a falusi lakosság arányát az össz-kisjáráslakosságra, akkor tényleg 1/5-e az összlakosságnak. Tehát 4/5-e csak városlakos, és a város az, aki ennek az irányítását végzi. Ha a zentai történelmi sérelmeket nézzük, akkor Zenta körül van véve olyan településekkel, amelyeknek az előneve Zentára utal. Ott van Zentagunaras, amely most Topolyához lett csatolva. Ott van például Oromhegyes, amelynek szerb neve Szentányszki Tresnyevác, tehát »zentai cseresznyés«. Aztán ott van Csantavér előtt még egy település, amelynek az volt a régi neve, hogy Zentaórs. Tehát, ha megnézzük, akkor a mi kis zentai járásunk sokkal nagyobb volt.»

Az elmondottakból láthatjuk, hogy Zenta község a közigazgatási meghatározások által területi nagyságából is veszített. Ennek is köszönhetően Zenta „specifikus” volta, amelynek alapján Zenta városának dominanciája alapvetően határozza meg a község életét. A városi politizálásnak így egyaránt felelőssége a község életének szervezése és e kistrégió érdekvédelmének, fejlesztésének kimunkálása, képviselése.

A nagy többségben magyarok által lakott kistrégióknak tehát egyaránt meg kell küzdenie a múltból átöröklött közigazgatási hátrányokkal, a saját kultúra és társadalom „szétbomlásztására” irányuló törekvésekkel, valamint a kisebbségi létből és a közelmúlt háborús és félháborús helyzetéből következő negatív lélektani és demográfiai összetevőkkel.⁸

Ezekkel a tendenciákkal szemben segítséget az itt élők elsősorban az Európai Uniótól várnak, mivel úgy érzik, a jelenlegi állapotok még a „tisza magyar” községnek tartott Zenta életében is legfeljebb néhány évtizedig tehetik lehetővé a magyarság megmaradását. A pozitív változásokra azonban megvannak az alapok. A Tisza menti önkormányzatok folyamatos kapcsolatai, a tradicionális-kulturális intézményrendszerek összetartása, a szimbolikus-rituális élet identitáselmélyítő tartalmai, az etnikus identitás- és mentalitáskategóriák kollektív konszenzusai⁹ egyaránt lehetővé teszik a magyar mikrotársadalmak megerősödését. Minderre a jelenlegi állami, demokratizálódási folyamatok is reális lehetőséget nyújtanak, ugyanakkor mindez nem képzelhető el az anyaországi nemzetpolitika értő támogatása nélkül. A bevezetőben említett kutatásunk s ennek részeként jelen írás célja is, hogy hozzájáruljon mindehhez.

⁸ A. Gergely 1997; Losoncz 2002; Papp 2003b.

⁹ Papp 2002, 2003a.

Felhasznált irodalom

- A. Gergely András 1997. *Kisebbségek és integráció*. Budapest, MTAPTI Etnoregionális Kutatóközpont.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest, Osiris – Forum – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Hegedűs Antal 2000. A Vajdaság története 1944-ig. In *Magyarok a világban. Kárpát-medence*. Budapest, Ceba Kiadó, 601–605.
- Hódi Sándor 1989. A pszichózisok és öngyilkosságok területi és etnikai megoszlása a Vajdaságban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 6, 547–566.
- Kósa László – Filep Antal 1983. *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Losoncz Alpár 2002. *Európa-dimenziók*. Újvidék, Forum.
- Mirnicz Károly 1990. Magyarok Jugoszláviában a számok tükrében. In *Magyar Szó: tematikus különszám (Magyarok Vajdaságban)*, 20.
- Papp Richárd 2002. Rítus és nemzet. *Létünk*, 2, 37–50. www.mtaki.hu.
- Papp Richárd 2003a. *Etnikus vallások a Vajdaságban?* Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör.
- Papp Richárd 2003b. Balkán és nemzet. *Pro Minoritatae* (3).
- Zenta monográfiája I. 2000. Zenta, Dudás Gyula Múzeum – Levéltárbarátok köre. www.htmh.hu
www.kapocs.org

SUMMARY

A “pure Hungarian area in Serbia”

My research focused on Senta township within the scope of *A Kárpát-medence magyarlakta települései és régiói* NKFP research of the Minority Studies Institute of the Hungarian Academy of Sciences. During my research I observed the “institution levels”: the types of institutions that exist. The interviewees were the leaders of the local government, and of the cultural, educational, and religious institutions. The population of the region of Senta consists mainly of Hungarians. The life of the township is influenced by the administrative disadvantages, the ambition of past decades of “dissolving” local culture and society, and by the negative psychological and demographic components which were caused by minority status and the warlike, half-warlike situation. But there is a basis for positive changes also. The continuous co-operation between local governments of the Tisza region and institutions of tradition and culture, the symbolic-ritual life that deepens identity, the consequences of ethnic identity, and collective categories of mentality all foster Hungarian microsocieties. The present government opens up a new prospect to processes of democratisation, but it cannot be realised without the support of the motherland.